

# ЛЕКЦІЯ. АДАПТИВНИЙ І ПАРАЛІМПІЙСЬКИЙ СПОРТ

## ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

### ПЛАН

1. Передумови виникнення та етапи розвитку паралімпійського спорту.
2. Основні напрямки адаптивного спорту.
3. Мета та завдання адаптивного спорту.
4. Основні принципи адаптивного спорту.
5. Соціальні функції адаптивного спорту.
6. Керівні організації адаптивного спорту в Україні та в світі.

**1.** Важливим чинником, що сприяв розвитку паралімпійського руху в світі була зміна ставлення суспільства до хвороб та інвалідності в цілому: починають створюватись перші спортивні клуби та спеціалізовані виховні заклади для людей з вадами. Суттєвий вплив вніс також і олімпійський спорт, який своїм бурхливим розвитком вплинув на зміщення пріоритетів в паралімпійському спорті: від реабілітаційної до направленості на досягнення найвищого результату. Важливим фактором розвитку варто відмітити і особистісний фактор. Люди з особливими потребами почали активно висловлювати власні прагнення до занять спортом з метою соціальної та фізичної реабілітації, особистої соціалізації або ж з метою збагачення за рахунок матеріальних виплат переможцям Паралімпійських ігор.

З початком епохи війн та збільшенням кількості інвалідів з'явилися нові причини для занять спортом. Виникнення видів спорту, в яких можуть брати участь люди із обмеженими можливостями, пов'язують з ім'ям англійського нейрохірурга Людвіга Гуттмана, який, долаючи вікові стереотипи по відношенню до людей з фізичними вадами, увів спорт у процес реабілітації хворих з ушкодженнями спинного мозку. Він на практиці довів, що спорт для людей з обмеженими фізичними можливостями створює умови для їх успішної життєдіяльності, відновлює психічну рівновагу, дозволяє повернутися до повноцінного життя. В 1944 році Л. Гуттман запропонував спортивну програму для реабілітації інвалідів у Сток-Мандевільському госпіталі. Пізніше у 1948 році, за його ж ініціативою, були проведені перші Сток-Мандевільські ігри, де змагались 16 паралізованих чоловіків і жінок у стрільбі з лука. Ігри проходили у Великій Британії одночасно з Іграми Олімпіад у Лондоні, що і наштовхнуло на ідею проведення комплексних змагань для людей з різними вадами розвитку.

Так, починаючи з 1952 року, щорічно почали проводитись Сток-Мандевільські ігри, які об'єднали людей з різними вадами фізичного розвитку. Починаючи з 1960 року ігри змінили свою назву на Паралімпійські та поступово стали залучати до себе представників інших нозологічних груп. Протягом всього свого розвитку паралімпійський рух зазнавав суттєвих змін.

Тому доцільним було виокремити **періодизацію Паралімпійських ігор:**

- **Сток-Мандевільський період (1952 – 1959).** Участь приймали спортсмени з ушкодженнями хребта. Кількість учасників змагань, що проводились раз на рік,

поступово збільшувалась. Програма змагань зазнала розширення а також Л. Гуттманом було створено перші правила змагань для паралізованих. Відсутність керівного органу, який би координував та спрямовував роботу ігор, зумовила створення Міжнародної федерації Сток-Мандевільських ігор.

- **I Паралімпійський період (1960 – 1972).** Ігри вперше пройшли за межами Великої Британії. На них брали участь спортсмени з ушкодженнями хребта та спинного мозку. І лише в IV Паралімпійських іграх з демонстраційною метою прийняли участь спортсмени з вадами зору. Збільшувались число країн-учасниць та представлена в програмі ігор кількість видів спорту, серед яких спочатку домінували циклічні, а згодом збільшилась кількість швидкісно-силових видів спорту, спортивних ігор та багатоборств. Цей період характеризується відсутністю чітко організованого суддівства, регламентом проведення змагань, спеціально пристосованих місць.

- **II Паралімпійський період (1976 – 1988).** Характеризується значним розширенням програми змагань, збільшенням кількості учасників. Розширилась кількість нозологічних груп до 4, які приймали участь в іграх: спортсмени з ушкодженнями хребта і спинного мозку, ампутаціями, вадами зору та наслідками церебрального паралічу. Велика кількість спортсменів-учасників змагань зумовила створення міжнародних федерацій. Збільшилась кількість єдиноборств, складно координаційних видів спорту та спортивних ігор. Відбулася зміна пріоритетів з реабілітаційного напрямку Паралімпійських ігор в напрямок спорту вищих досягнень.

- **III Паралімпійський період (з 1992 року до сьогодні).** Розширюється програма та кількість учасників ігор. До програми починають включатись видовищні види спорту та ті, які мають місце в програмі Олімпійських ігор. Розроблено функціональну класифікацію, згідно якої спортсмени стали допускатись до змагань не за видами ушкодженням, а за збереженими можливостями. Збільшуються жіноча програма змагань та кількість змішаних видів спорту. В 1996 та 2000 роках в іграх приймали участь спортсмени з відхиленнями в розумовому розвитку. Відбулася відносна стабілізація програми ігор.

### **Фактори, що зумовлюють виникнення та розвиток адаптивного спорту:**

загальнокультурні і соціально-економічні умови, демографічні, національні (традиції), склад населення, географічні і кліматичні умови регіонів, бюджет часу населення, особистісні чинники, пов'язані з потребами і мотивами діяльності людини тощо.

**1. Соціальні системи та соціально-культурні фактори.** Ставлення до хвороб та інвалідності значно змінювалося з розвитком суспільства. У античному світі соціальне ставлення до інвалідності та хвороб було негативним, вони вважалися покаранням за гріхи. Проте, у Стародавній Греції – у Спарті – колишні воїни, які стали інвалідами, користувалися підтримкою та матеріальним забезпеченням, незважаючи на негативне ставлення до слабкості в цілому.

З виникненням християнства, виникають зміни у ставленні до знедолених, в тому числі інвалідів. Євангеліє пропонувало кожному зцілення сліпоти, німоти, глухоти, порушень опорно-рухового апарату, психічних розладів тощо, після чого зцілені колишні інваліди включались у активне життя.

У подальшому, монастирі опікувались і особами з психофізичними порушеннями, у притулках та церквах спільно із здоровими дітьми здійснювалося і виховання дітей з психофізичними порушеннями, в XIX ст. виникають перші спеціалізовані виховні

заклади для дітей з вадами слуху, мови та зору, розумовою відсталістю тощо. Наприкінці XIX ст. виникає і перший спортивний клуб глухих (1888 р., Берлін).

Після I Світової війни, що спричинила значне збільшення кількості інвалідів, зростає соціальний запит на їхню суспільну адаптацію, і виникають державні програми та системи їхнього соціального захисту.

Соціальна система фізичного виховання і спорту інвалідів, на відміну від систем фізичного виховання, виникає не як засіб військової підготовки, забезпечення потреб війська добре підготовленими новобранцями, а, першопочатково, як засіб соціальної та фізичної реабілітації. Так, Людвіг Гуттманн стверджував, що організовуючи перші змагання інвалідів у Сток-Мандевільському шпиталі, він мав на меті фізичний розвиток і позбавлення хворих від нудьги життя у лікарні.

Разом з тим, у XX ст. із бурхливим розвитком олімпійського спорту та зростанням соціального значення спорту в цілому, спортивні пріоритети з'являються і у соціальній реабілітації інвалідів. З 1924 р. проводяться Міжнародні ігри глухих (з 1967 р. – „Всесвітні ігри глухих”, з 2001 – „Дефлімпійські ігри”), з 1952 - Міжнародні Сток-Мандевільські ігри, які у 1960 р. перетворилися на сучасні Паралімпійські ігри, з 1968 р. – Міжнародні ігри Спеціальних Олімпіад (з 1991 р. – „Всесвітні ігри Спеціальних Олімпіад”).

**2. Соціально-політичні та ідеологічні фактори.** У сучасний період спорт інвалідів сам стає одним із важливих чинників суспільного та політичного життя. Організація Об'єднаних Націй оголосила 1986 р. Міжнародним роком Спеціальних Олімпіад, У 1995 р. Папа Іоанн Павло II видав перший за всю 2000-річну історію християнства Папський Декрет на підтримку спортивних змагань, відзначивши перемогу людини над фатальними наслідками долі, щороку відзначається міжнародний день інвалідів тощо.

**3. Соціально-економічні фактори.** Соціально-економічні фактори спорту інвалідів варто диференціювати на особистісні та власне суспільні. Фізкультурно-спортивні заходи є дуже важливими як для самого інваліда і його родини, так і для суспільства в цілому через те, що ефективна спортивно-оздоровча робота безпосередньо пов'язана з економічною рентбельністю, підвищенням працездатності, зменшенням захворювань, активізацією суспільної та професійної діяльності інвалідів, покращанням якості їх життя як повноправних членів суспільства. В нашій країні можна відзначити і значне зміщення пріоритетів занять спортом в бік впливу економічних факторів, враховуючи встановлення винагород переможцям Паралімпійських ігор на рівні матеріального стимулювання олімпійців.

**4. Особистісні фактори.** З одного боку, вплив особистісних факторів на розвиток спорту інвалідів зумовлений прагненням інваліда до власної фізичної та соціальної реабілітації, компенсації сенсорних, моторних порушень тощо та створенням підстав для професійного навчання та перенавчання, покращанням комунікативних можливостей тощо, тобто соціалізації особистості засобами спорту.

**Концепція адаптивного спорту** – інтеграція інвалідів в суспільне життя через використання засобів спорту (шляхом тренувальної та ЗД).

Адаптивний спорт як соціально значуща галузь, передбачає можливість досягнення зазначеної мети на різних результативних рівнях – як загальне оздоровлення, подолання невпевненості у власних силах і перемога над своєю „неповносправністю”, так і досягнення максимального спортивного результату, встановлення рекорду, демонстрація найвищих людських можливостей.

## 2. Основні напрямки розвитку адаптивного спорту .

В даний час в світовій спільноті склалося кілька напрямків функціонування адаптивного спорту. Найбільшого поширення і визнання світової громадськості отримали три з них: **паралімпійський, дефлімпійський і спеціальних олімпіад.**

В якості кваліфікаційних ознак відокремлення цих напрямків до 1986 р виступали нозологические групи (види захворювань, інвалідності), у яких беруть участь спортсмени. Так, в **паралімпійському русі** брали участь особи з ураженнями **опорно-рухового апарату і зору; в дефлімпійському - слуху; в спеціальних олімпіад - з ураженням інтелекту.**

Цими напрямками адаптивного спорту опікуються такі **міжнародні спортивні організації: Міжнародний паралімпійський комітет (IPC), Міжнародний спортивний комітет глухих (CISS) і Міжнародна організація Спеціальної олімпіади (SOI)** (рис. 1).



Рис. 1. Основні напрямки розвитку адаптивного спорту і їх міжнародні спортивні організації.



Рис. 2. Напрями паралімпійського спорту і їх міжнародні спортивні організації.

**Паралімпійський напрямок**, до 1986 р охоплює осіб з ураженням опорно-рухового апарату і зору, включило в себе чотири групи інвалідів з ураженням опорно-рухового апарату і одну – з ураженням зору. (рис. 2):

1) особи з вродженими чи набутими ампутації кінцівок;

2) особи, віднесені медичної класифікацією до категорії «інші» (особи з анкілозами, артритами або артрозами великих суглобів, хворобою Бехтерева, синдромом Барре-Гуїлайна з постійним парезом (паралічем) рук, вродженими ушкодженнями опорно-рухового апарату (ар-трогруппоз), хондродистрофія (недорозвиненістю), дісмеліей, фокомелія (якщо не віднесені до ампутантів), великим идиопатическим сколіозом або хребетним анкілозом і ін.);

3) особи з церебральними паралічами (з порушеннями мозкової рухової системи, зокрема, з наслідками дитячого церебрального паралічу);

4) особи з ушкодженнями спинного мозку (з наслідками травм хребта і спинного мозку);

## 5) особи з частковою та повною втратою зору.

Організацію роботи в області адаптивного спорту (організацію проведення міжнародних змагань, складання календаря міжнародних змагань, підготовку до участі в Паралімпійських іграх та ін.) для осіб першої та другої групи здійснює **Міжнародна федерація інвалідів** (для осіб з фізичними вадами) (ISOD); для осіб третьої групи - **Міжнародна асоціація спорту і відпочинку для спортсменів з церебральним паралічем** (з порушеннями мозкової рухової системи) (CP-ISRA); для четвертої - **Міжнародна спортивна федерація осіб з ушкодженнями спинного мозку** (з наслідками травм хребта і спинного мозку) або Міжнародна Сток-Мандевільська спортивна організація візочників (ISMWSF); для п'ятої - **Міжнародна спортивна асоціація сліпих** (IBSA).

У 1986 р відбулася знаменна подія для міжнародного адаптивного спорту: була створена друга міжнародна спортивна організація, яка організовує заняття руховою і спортивною діяльністю осіб з ураженням інтелекту - **Міжнародна спортивна федерація для людей з порушеннями інтелекту** (INAS-FID).

До 1986 р людьми з ураженням інтелекту в області адаптивного спорту займалася тільки Міжнародна організація Спеціальної олімпіади - **Special Olympics International** - SOI, яка розробила свою філософію і модель змагальної діяльності для таких спортсменів, яка істотно відрізняється від філософії і моделі змагань, прийнятих в олімпійському і паралімпійському рухах. Саме тому міжнародні змагання за програмою Спеціальної олімпіади завжди проходили окремо від змагань із паралімпійських видів спорту.

На відміну від SOI, організація INAS-FID пропонує особам з розумовою відсталістю тренуватися і брати участь в змаганнях, використовуючи існуючу модель спортивних змагань для здорових спортсменів-олімпійців, паралімпійців та дефлімпійців (див. рис. 2). INAS-FID є членом Міжнародного паралімпійського комітету.

Все це призвело до того, що особи з однієї і тієї ж патологією можуть займатися під кураторством різних організацій і використовувати різні моделі змагальної діяльності, що, в свою чергу, актуалізувало проблему класифікації напрямків (видів) адаптивного спорту. Спортсмени з ураженням інтелекту тепер можуть представляти різні напрямки адаптивного спорту - паралімпійський і спеціальних олімпіад.

Таким чином, сучасний стан адаптивного спорту в світі вимагає введення ще однієї підстави для поділу напрямків адаптивного спорту на групи (класи). Цією підставою (класифікаційним ознакою) є **модель змагальної діяльності**, що реалізується в тому чи іншому напрямку адаптивного спорту.

Виходячи з прийнятої моделі змагальної діяльності (або організації змагань і нагородження переможців), всі напрямки (види) адаптивного спорту поділяються на дві великі групи:

1. види адаптивного спорту, що використовують **традиційну модель змагальної діяльності** (яка застосовується у здорових спортсменів і у спортсменів-інвалідів: паралімпійців, дефлімпійців і ін.);
2. види адаптивного спорту, що використовують **нетрадиційну модель змагальної діяльності** (яка застосовується у «спеціальних спортсменів» - осіб з ураженням інтелекту, які виступають за програмою Спеціальної олімпіади).

## 2. Мета та завдання адаптивного спорту.

**Адаптивний спорт** - спорт для людей з інвалідністю (інвалідів).

**Паралімпійський спорт** - спорт для осіб з ураженнями кінцівок; з діагнозом ДЦП; з ураженням спинного мозку (інвалідні коляски); ураженням зору. На основі цього напрямку розвивається паралімпійський рух.

**Паралімпійський девіз** - з 2004 р офіційно запроваджено девіз «Дух в русі».

**Нозології (нозологічні групи)** – види захворювань, інвалідність.

**Атрофія м'язів** (грец. *άτροφος* — виснажений, худий, худолій) — зменшення їх розмірів, що супроводжується занепадом їхньої діяльності.

**Контрактура** – обмеження рухливості у суглобі, викликані паталогічними змінами у м'яких тканинах.

**Компенсаторні механізми** – приведення резервів організму в активний стан.

### Мета адаптивного спорту.

**Метою** адаптивного спорту є соціалізація інвалідів, задоволення їхніх потреб як членів суспільства у самоактуалізації та реалізації своїх можливостей в умовах змагальної діяльності.

Мета адаптивного спорту конкретизується в загальних і нозологічно детермінованих **корекційних і спеціальних завданнях**.

**Загальними завданнями** адаптивного спорту є:

- забезпечення гармонійного розвитку особистості;
- зміцнення здоров'я;
- задоволення комунікативних потреб особистості, підвищення комунікативної активності;
- корекція рухових, емоційних, соціальних відхилень;
- виявлення і стимулювання резервних можливостей організму;
- підготовка до професійної реабілітації;
- нормалізація соціального статусу;
- формування мотивації та усвідомленого ставлення до занять спортом;
- забезпечення постійності і безперервності спортивних занять на оптимальному рівні рухової активності;
- забезпечення можливості порівняння результатів спортивної діяльності в умовах суперництва, яке підпорядковане відповідно до нозологічно обумовлених рухових можливостей;
- забезпечення поширення знань про зміст і результати спортивної діяльності інвалідів;
- пропаганда спорту як засобу соціальної реабілітації інвалідів.

**Корекційні і спеціальні завдання** адаптивного спорту детермінуються нозологічними особливостями спортсменів.

Так, для спортсменів з пошкодженнями опорно-рухового апарату перед початком занять спортом обов'язково проходження підготовки з корекційно-реабілітаційної програми. Це обов'язкова умова дозволяє адаптувати організм до навантажень і створити базу для формування спортивних рухових навичок. Використання уніфікованих навантажень дозволяє також прискорити процес відновлення фонду життєво важливих умінь і навичок, необхідних у побутовій діяльності інвалідів.

**Корекційні завдання** - нормалізація рухової активності, відновлення м'язової сили, запобігання розвитку атрофії м'язів; профілактика і лікування контрактур і деформацій кістково-суглобового апарату; вироблення здатності до самостійного переміщення; нормалізація порушеного обміну речовин; нормалізація дихання.

**Спеціальні завдання** - формування системи оптимального обсягу та режиму рухової активності; сприяння розвитку компенсаторних механізмів, відновлення здатності до маніпулятивних дій, побутовому і професійному навчанню та перенавчанню, необхідності і можливості соціально корисної трудової діяльності, збереженню сім'ї; оцінка рівня рухових можливостей інвалідів з урахуванням їх індивідуальних здібностей, рівня і ступеня пошкодження спинного мозку і порушення рухової активності з метою адекватного вибору рекомендованого виду спорту; створення передумов для поглибленої спортивної підготовки в майбутньому; забезпечення всебічної фізичної підготовленості; розширення арсеналу навичок і умінь; виховання стійкого інтересу до занять спортом, свідомості і дисциплінованості.

Для спортсменів з ураженням зору **коррекційними завданнями** є: розвиток здатності до цілеспрямованого переміщення в просторі; оволодіння практичними навичками без небезпечної взаємодії з навколишнім середовищем і орієнтація (в тому числі на слух) в просторі; формування умінь і навичок точних, результативних і економічних дій (в тому числі маніпулятивних); корекційно-компенсаторний розвиток м'язово-суглобових відчуттів; ліквідація скутості і обмеження рухів.

**Спеціальні завдання** підготовки спортсменів з ураженням зору - вибір виду спорту відповідно до рівня збереження зору і рухових здібностей; забезпечення необхідного рівня розвитку фізичних якостей; розвиток здатності до збереження статичної і динамічної рівноваги; вдосконалення якості виконання рухових дій, розширення діапазону рухових умінь і навичок; досягнення максимально можливого змагального результату.

Підготовка спортсменів з ураженням слуху передбачає вирішення таких **корекційних завдань**, як покращення вестибулярних функцій; розвиток координації рухів; розвиток здатності до збереження статичної та динамічної рівноваги; розвиток здатності до просторового орієнтування; оволодіння руховими діями, формування рухового досвіду, і **спеціальних завдань** - формування здатності до раціонального розподілу зусиль, довільного управління темпом і ритмом рухів; розвиток рухової пам'яті; формування комплексної рухової підготовленості; досягнення максимально змагального результату.

Нозологические особливості спортсменів з ураженням інтелекту вимагають певного розширення кола **корекційних завдань** підготовки: надання можливості відчувати на собі нормальний режим і спосіб життя; виховання поваги до вибору і бажанням спортсмена; забезпечення навчання, тренування, медичного догляду та проживання в приміщеннях нормальних розмірів і виду; надання, по можливості, загальних, а не індивідуальних послуг.

Проведення тренувань і участь в змаганнях сприяє нормалізації життєвого циклу людей з ураженням інтелекту і потребує вирішення таких **спеціальних завдань**, як створення можливостей для тренувань і участі в змаганнях, адекватних можливостям, які відповідають здоровим спортсменам, забезпечення можливості занять найбільш популярними видами спорту; використання громадських спортивних споруд, призначених для здорових спортсменів; забезпечення проведення занять спортом впродовж усього року, як це є загально-прийнятим для здорових спортсменів; турбота

про відпочинок; створення можливостей для спілкування з іншими спортсменами, участь у громадському житті; створення можливостей для набуття життєвого досвіду, який допоможе людям з ураженням інтелекту поліпшити уявлення про себе, буде сприяти розвитку впевненості в собі, самоповаги ( «зі мною рахуються!»), задоволення ( «я досяг цього!»), позитивного погляду на себе (нормальний цикл життя); організація змагань, які є за формою Олімпійськими іграми, відповідно до олімпійських традицій та ідеалів.

#### **4. Основні принципи адаптивного спорту**

Серед основних принципів адаптивного спорту варто, на наш погляд, розглядати **загальні принципи** – гуманістичності, соціалізації, оздоровчої та реабілітаційної спрямованості; **методичні принципи** – принцип свідомості та активності, принцип наочності, принцип доступності та індивідуалізації, принцип систематичності та безперервності; а також **специфічно-спортивні принципи** – принцип спрямованості до вищих досягнень та принцип нозологічної детермінованості структури змагальної діяльності та підготовки спортсменів.

***Принцип гуманістичності*** адаптивного спорту передбачає визнання цінності кожної окремої особи незалежно від ступеня фізичних чи інтелектуальних порушень, поваги до її вибору та бажань, створення рівноправних умов для занять спортом, розкриття усіх особистих можливостей.

***Принцип соціалізації*** передбачає спрямованість адаптивного спорту на створення підґрунтя для набуття соціального досвіду, включення до суспільного життя, професійного навчання і перенавчання, можливості соціально корисної трудової діяльності, матеріального забезпечення тощо.

***Принцип оздоровчої та реабілітаційної спрямованості*** адаптивного спорту передбачає переважну орієнтацію діяльності не лише і не стільки на досягнення максимально можливого результату (детерміноване не лише ефективністю методики підготовки, талантом і працездатністю, а, перш за все, рівнем збереження можливостей організму), а на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних якостей, компенсацію недостатньо розвинених, порушених або втрачених функцій, адаптацію до зовнішніх умов, активізацію адаптаційних і компенсаторних процесів, покращання якості життя. На жаль, у сучасному спорті інвалідів цей принцип реалізується не у повній мірі. Наприклад, в Україні, яка за темпами розвитку національного паралімпійського руху (за показниками результативності участі у Паралімпійських іграх), визнана одним із світових лідерів, у системі центрів „Інваспорт” спортом займаються менш, ніж 2 % інвалідів, тобто понад 98% інвалідів не охоплено спортивно-оздоровчою діяльністю.

**Методичні принципи адаптивного спорту – принцип свідомості та активності, принцип наочності, принцип доступності та індивідуалізації, принцип систематичності та безперервності** – змістовно віддзеркалюють відповідні принципи фізичного виховання, адаптивного фізичного виховання, адаптивної фізичної культури, системи підготовки спортсменів, і, на наш погляд не потребують спеціального розгляду у межах цієї роботи. Варто відзначити лише, що реалізація загальнометодичних принципів адаптивного спорту має яскраво виражений нозологічно детермінований характер.

Наприклад, реалізація принципу свідомості і активності може ускладнюватися нозологічними особливостями спортсменів з вадами інтелекту. Реалізація принципу



наочності у спортивних заняттях серед спортсменів з вадами слуху та вадами зору передбачає використання специфічних способів демонстрації.

Відомо, що наочність для спортсменів з вадами слуху обумовлюється обмеженістю сприйняття через відсутність слухових відчуттів, обмеженості дактильномовного спілкування і пояснення тощо, і компенсація порушень слуху відбувається за рахунок зорових, тактильних та кінестетичних сприйнять.

Для спортсменів з вадами зору (що він забезпечує 80% інформації у звичайних умовах) принцип наочності реалізується через використання залишкового зору, слуху, тактильних та кінестетичних сприйнять, спортсменів з пошкодженнями опорно-рухового апарату – комплексним використанням сенсорних систем за винятком нозологічно обумовлених обмежень.

Реалізація *принципу систематичності та безперервності* передбачає, з одного боку, забезпечення спадкоємності тренувальних ефектів, забезпечення цілісності та нерозривності процесу спортивної підготовки, а з іншого боку створення можливості і необхідності спортивних занять протягом всього життя, досягнення та підтримання оптимального рівня рухової активності. Так, одним із концептуальних положень Спеціальних Олімпіад є саме забезпечення цілорічного тренування та участі у змаганнях.

**Специфічно-спортивні принципи** – принцип спрямованості до вищих досягнень та принцип нозологічної детермінованості структури змагальної діяльності та підготовки спортсменів.

*Принцип спрямованості до вищих досягнень* реалізується у повній відповідності із аналогічним принципом системи підготовки спортсменів у олімпійському спорті у межах двох структурних складових адаптивного спорту – паралімпійському та дефлімпійському. Вершиною паралімпійського спорту є Паралімпійські ігри, де спортсмени демонструють без перебільшення видатні досягнення, де в останні роки відзначається значне загострення конкурентної боротьби, зростає кількість країн, представники котрих виборюють паралімпійські нагороди, досягають значних результатів команди, що раніше не мали їх, відбувається зміна лідерів у неофіційному командному заліку. Подібні тенденції спостерігаються і у Дефлімпійських іграх. Слід відзначити, що механістична реалізація принципу спрямованості до вищих досягнень у адаптивному спорті спричиняє до виникнення у ньому проблем, до яких належать зміщення пріоритетів з реабілітаційної та адаптивної спрямованості на встановлення рекордів та завоювання медалей, морально-етичних проблем класифікації, вживання допінгів тощо. З іншого боку, у Всесвітніх іграх Спеціальних Олімпіад принцип спрямованості до вищих досягнень реалізується індивідуально для кожного спортсмена, якому створюються умови для максимальної самореалізації.

*Принцип нозологічної детермінованості структури змагальної діяльності та підготовки спортсменів* передбачає створення унікальних нозологічно детермінованих видів спорту, наприклад голболу та хокею на підлозі або нозологічно обумовлену адаптацію структури та змісту діяльності у олімпійських та неолімпійських видах спорту, наприклад змагання у візках, лижні гонки сидячи, біатлон із звуковою мішенню тощо. В свою чергу, структура змагальної діяльності визначає, у відповідності із принципом єдності структури змагальної діяльності та структури підготовленості, передбачає відповідну модифікацію засобів і методів підготовки спортсменів-інвалідів.

Слід зауважити, що адаптивний спорт у частині паралімпійського та дефлімпійського спорту, передбачає, поряд із власними специфічно-спортивними принципами, реалізацію усіх принципів системи підготовки спортсменів – принципів єдності поступовості збільшення навантажень та тенденції до максимальних навантажень, хвилеподібності та варіативності навантажень, циклічності процесу підготовки, єдності та взаємозв'язку тренувального процесу та змагальної діяльності із позатренувальними факторами, взаємообумовленості ефективності тренувального процесу і профілактики травматизму.

## 5. Соціальні функції адаптивного спорту

Адаптивному спорту, як соціальному явищу, властиві важливі соціально значущі **загальні та специфічні функції**. Загальними функціями адаптивного спорту виступають *гуманістична, соціалізуюча, комунікативна, освітня, виховна та видовищна*, а **специфічними** – *корекційно-компенсаторна, рекреаційно-оздоровча, моделювання поведінки, інтегративна, гедоністична та змагальна*.

**Гуманістична функція** визначається, перш за все, ствердженням у суспільній свідомості найбільшої суспільної вартості – людини, її здоров'я, соціальної самореалізації, якості життя тощо. Гуманізм також передбачає визнання, розуміння та допомогу особам з особливими потребами не лише з боку спеціалізованих установ та фахівців, але й з боку суспільства у цілому, формування адекватних соціальних настанов щодо інвалідів як членів суспільства.

Спорт надає незрівнянні можливості для розвитку особистості в умовах дії таких гуманістичних чинників як свобода, рівність, відповідальність, творчість тощо. Сам характер спортивної діяльності, що вимагає мобілізації духовних та фізичних сил в процесі тренувань та змагань, спричиняє до особистісного зростання. Це особистісне зростання спортсмена, що проявляється і у покращанні фізичного стану, і покращанні комунікативної активності, і у зростанні спортивних результатів, і у суспільному визнанні успіхів тощо, підсилює віру у себе, гармонізують самооцінку, і, як наслідок, покращує якість життя спортсмена-інваліда.

**Соціалізуюча функція** адаптивного спорту реалізується у активізації процесу включення особи у життя суспільства, участі у соціально корисній діяльності, самореалізації, сприянні набуттю життєвого досвіду, засвоєнню соціальних норм, правил поведінки тощо. Спортивні заняття можуть виступати необхідною умовою духовного та фізичного розвитку, фундаментальним підґрунтям самостійності у житті та підготовки до праці. Отже, заходи соціальної реабілітації засобами спорту є дуже важливими як для самого інваліда і його родини, так і для суспільства в цілому через те, що ефективна спортивно-оздоровча робота безпосередньо пов'язана з економічною рентабельністю, підвищенням працездатності, зменшенням захворювань, активізацією суспільної та професійної діяльності інвалідів.

Спортивні заняття та участь у змаганнях будь-якого рівня дають інвалідам можливість позиціонувати себе як повноправних членів суспільства.

З іншого боку, досягнення високих спортивних результатів у Паралімпійських та Дефлімпійських іграх, прояв найвищих фізичних та духовних можливостей спортсменів-інвалідів сприяє створенню таких соціальних цінностей як з одного боку престижність, перемога та результат, а з іншого – співчуття, розуміння тощо.

**Виховна функція** адаптивного спорту полягає у формуванні у людини та суспільства в цілому гуманістичних та морально-етичних вартостей. Заняття спортом сприяють вихованню адекватної самооцінки, долаттю невпевненості у собі, свідомого ставлення до власного здоров'я та виконання фізичних вправ, відповідальності та ініціативності, дисципліни тощо, а також формуванню навичок самовиховання. Спорт, як вид і результат діяльності, стверджує у свідомості людини пріоритетне значення активності для досягнення результату, сприяє набуттю позитивного морального досвіду, формуванню важливих якостей особистості тощо. В свою чергу, без перебільшення видатні досягнення спортсменів-інвалідів у Паралімпійських та Дефлімпійських іграх демонструватимуть іншим інвалідам та суспільству в цілому можливості перемоги над фатальними наслідками долі, слугуватимуть прикладом та надихатимуть на спортивно-реабілітаційні заняття. Слід відзначити, що, на нашу думку, виховні цілі переслідує і реалізація видовищної (див.нижче) функції спорту інвалідів.

**Видовищна функція** адаптивного спорту полягає у демонстрації видатних досягнень спортсменів-інвалідів, їх наполегливості та завзятості, що не можуть не викликати захоплення у глядача. Дійсно, у змаганнях інвалідів не завжди є ідеальна зовнішня краса рухів та тіла, проте, змагання відбуваються за участі великої кількості глядачів. Існує думка, що естетичні та емоційні переживання під час спостереження змагань інвалідів знаходяться на іншому рівні сприйняття, змушують дивитися на інваліда, як на людину-бійця, який, незважаючи на усі труднощі та обмеження живе повноцінним життям, і не лише прилаштовується до нього, а сам визначає свою долю. Спостереження за поведінкою та змагальною боротьбою спортсменів-інвалідів докорінно змінюють ставлення суспільства до них, сприяють сприйманню їх не як знедолених, а як рівних членів суспільства, часто здатних на значніші досягнення ніж більш здорові люди.

Таким чином, видовищна функція, що також властива адаптивному спорту, на відміну від традиційного її тлумачення, переслідує не розважальну, а швидше виховну ціль.

**Освітня функція** передбачає, з одного боку набуття спортсменами-інвалідами знань про спорт як вид і результат діяльності, сукупність духовних і матеріальних цінностей, набуття життєвого досвіду, знань, що сприятимуть покращанню якості життя та професійній самореалізації, а з іншого боку – формування знань про спорт інвалідів як соціальну вартість, структуру та зміст змагальної діяльності та рухової активності інвалідів різних нозологій, специфіку застосування засобів і методів спортивної підготовки у спорті інвалідів, особливості функціонування організму інвалідів різних нозологічних груп в умовах фізичних навантажень, змагальної діяльності, стресу тощо, особливості адаптаційних процесів тощо.

Для інвалідів з моторними та сенсорними порушеннями освітня функція спорту реалізується у вивченні основних вправ, створенні „фонотеки рухів”, перш за все, природних локомоцій, набутті навичок роботи із засобами пересування тощо та набуття знань про особливості функціонування організму, рухову активність, гігієну тощо. Спортивні заняття, спрямовані на досягнення високого результату передбачають набуття різних видів підготовленості у відповідності із загальною теорією підготовки спортсменів, що вимагає не лише фізичних навантажень, але й формування знань про закономірності розвитку фізичних якостей, індивідуалізацію техніки, планування підготовки, правила класифікацій та змагань, моралі спорту тощо.

**Комунікативна функція** адаптивного спорту набуває особливого значення саме з урахуванням особливостей життя людини з обмеженими можливостями. Відомо, що значною проблемою інвалідів є „виключеність” із звичайного життя, фіксація уваги на хворобі, незадоволення станом здоров’я, емоційне пригнічення, слабка особистісна ініціатива, відсутність бажання підтримувати стосунки з друзями.

Заняття спортом та участь у змаганнях, навпаки, сприяють покращанню комунікативної активності. У процесі спортивного тренування інвалідів використовуються вербальні та невербальні комунікативні засоби. Характер спортивних дій також формує певну структуру взаємних стосунків. Сама ж природа спортивних занять вимагає відвідування спортивної споруди, передбачає колективні взаємодії, сприяє спілкуванню.

Зменшення обмежень у спілкуванні надзвичайно важливе для інвалідів усіх нозологій. Так, одним з завдань Спеціальних Олімпіад є створення можливостей для спілкування з іншими спортсменами, участі в суспільному житті, набуття життєвого досвіду тощо. У дефлімпійському спорті, надзвичайно важливою для реалізації комунікативної функції є наявність міжнародних дактилологічних понять, що суттєво розширює залучення інвалідів цієї нозології до активного життя через спорт, збільшує можливості спілкування без перекладачів з представниками інших країн та континентів за рахунок використання ухвалених у 1963 та 1976 рр. міжнародної пальцевої абетки та міжнародного словника для глухих "Джестуно", еквіваленту "Есперанто".

**Корекційно-компенсаторна функція** адаптивного спорту є основою всієї спортивної діяльності осіб з особливими потребами. Зрозуміло, що інвалідність, як стійке порушення, спричиняє до необхідності максимально можливої корекції відхилень. Заняття спортом сприяють корекції та розвитку сенсорних функцій (зорової, слухової, кінестетичної, тактильної, вестибулярної), психічних функцій (уваги, пам’яті, мови, емоційно-вольової царини, поведінки, особистісних настанов тощо), соматичних (постави, деформацій суглобового апарату, дихання, серцево-судинної системи тощо) та моторних (відхилень у розвитку фізичних якостей, координації рухів тощо) порушень.

**Рекреаційно-оздоровча функція** адаптивного спорту полягає у задоволенні потреби в активному відпочинку, розвазі, відновленні фізичних та духовних сил. Спортивні заняття дають для цього надзвичайно широкі можливості – різноманітні спортивні ігри, адаптовані до нозологічних особливостей гравців, плавання, танці тощо, а також різноманітні спортивні заходи – спартакіади, фестивалі тощо. У Паралімпійському ж та Дефлімпійському спорті подібні заняття можуть слугувати засобом відновлення, дозвілля, стимулом спілкування тощо.

**Функція моделювання поведінки**, що її виявлено у професійному спорті, і яка полягає у формуванні соціально виправданого світогляду, властива також адаптивному спорту. Якості, що формуються у спорті використовуються суспільством як модель виховання інших членів суспільства, а спортсмени є прикладами для наслідування.

Так, канадський спортсмен-паралімпієць та громадський діяч Рік Гансен, багаторазовий Чемпіон світу та Паралімпійських ігор у перегонах та марафоні на візках, за два роки об’їхав навколо світу у своєму турі "Людина у русі", подолавши на візку понад 40000 км, для демонстрації людських можливостей писав: „Ми сподівалися, сконцентрувати увагу суспільства не на тому, що інваліди не можуть зробити, а навпаки – на їх можливостях. Ми прагнули призвати інвалідів влитися у суспільство...”.

**Інтегративна функція** полягає в об'єднанні людей навколо соціально важливих вартостей на підставі спільності інтересів. Адаптивний спорт є унікальною формою інтеграції.

Спортивний рух інвалідів, що охоплює інвалідів усіх нозологічних груп – з вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату та інтелекту, і який охоплює усі континенти, ґрунтується на загальних суспільних вартостях – ідеалах Олімпізму, прагненні побудови кращого світу тощо. Адаптивний спорт також дає можливість до інтеграції через програми Об'єданого спорту, які було обґрунтовано у липні 1988 р. на конференції Міжнародної організації Спеціальних Олімпіад. Під Об'єднаним спортом розуміють командне тренування й змагання приблизно рівної кількості ( $\approx 1:1$ ) спортсменів із відхиленнями в розумовому розвитку й партнерів без відхилень у розумовому розвитку. Усі члени команди мають бути приблизно однієї вікової групи.

Принципи Об'єданого спорту нині використовуються багатьма спортивними організаціями інвалідів. Федерації адаптивного спорту скандинавських країн щороку проводять такі змагання з партнерського футболу. Міжнародна спортивно-реабілітаційна асоціація осіб із церебральним паралічем (CP-ISRA) визнала за доцільне допускати до участі в іграх із волейболу сидячі одного здорового спортсмена. Деякі національні спортивні федерації глухих вважають за доцільне брати участь у змаганнях з баскетболу і змагатися разом з іншими командами, до яких входять спортсмени без вад у стані здоров'я. Таким чином, в окремих випадках інваліди та здорові спортсмени можуть брати участь у спільних змаганнях або змагатися разом в одній команді, що є дієвим інтегративним засобом.

**Гедоністична функція** адаптивного спорту реалізується через рухову активність, що дає відчуття радості, захоплення, майже щастя. Людина з обмеженими можливостями гостро відчуває задоволення від вільного плавання, можливості верхової їзди, танцю на колясці тощо, щиро переживає навіть мінімальні успіхи у розвитку своїх можливостей, радіє можливості пересуватися, спілкуватися, змагатися і перемогати. Задоволення приносить не тільки власне рухова діяльність, а можливість досягнення поставленої мети, отримання соціального визнання тощо. У адаптивному спорті створюються навіть додаткові умови, що дають спортсменам більші можливості максимального прояву своїх здібностей, і які переважно реалізовані у системі класифікації.

**Змагальна функція** адаптивного спорту ґрунтується, перш за все, на розумінні змагань як системоутворюючого фактору спорту. Саме змагання, як системоутворюючий фактор спорту, створюють ґрунтовні підстави для постійних, систематичних та безперервних тренувань та рухової активності, а прагнення досягнення спортивного результату є потужним стимулом самовдосконалення. Проте, адаптивний спорт у цілому має переслідувати мету фізичної та соціальної реабілітації, і спрямованість на досягнення максимального результату у спорті інвалідів не може, як у Олімпійському спорті, детермінувати усі цільово-результативні відношення. Можна стверджувати, що у адаптивний спорт, як і олімпійському спорті, доцільно розглядати дві цільово-результативні форми – реабілітаційний спорт, переважно спрямований на вирішення оздоровчо-рекреаційних завдань та спорт інвалідів у системі міжнародного олімпійського руху, вершиною якого є Паралімпійські ігри, Дефлімпійські ігри та Всесвітні ігри Спеціальних Олімпіад, і який переважно спрямований на демонстрацію найвищих можливостей кожного спортсмена в умовах впорядкованого суперництва. Слід відзначити, що змагальна функція спорту інвалідів реалізується із суттєвою

специфічністю впорядкованості суперництва, що вона зумовлена нозологічними та організаційними особливостями спорту інвалідів. Так, у сучасних Паралімпійських іграх, розподіл спортсменів на стартові групи здійснюється за збереженими функціональними можливостями відповідно до вимог конкретного виду спорту або спортивної дисципліни, причому функціональні можливості спортсменів враховуються незалежно від рівня їх умінь або тренуваності, а функціональний клас спортсменів підлягає постійному перегляду, з огляду на можливі функціональні зміни. Спеціальні Олімпіади, навіть у Всесвітніх іграх Спеціальних Олімпіад, декларують та реалізують гуманістичне положення, що найбільшою цінністю Спеціальних Олімпіад є людина, а не результат, формуючи стартові групи (дивізіони) з розрахунком на можливість максимального прояву своїх здібностей та перемоги кожним атлетом.

## 7. Керівні організації адаптивного спорту в Україні та в світі

**Міжнародний Паралімпійський Комітет** (МПК) був створений у **1989** році. Це постійно діюча неурядова організація, що є вищою інстанцією у вирішенні питань, пов'язаних з координуванням, контролем та проведенням Паралімпійських ігор і керівництвом руху спорту інвалідів.

**Метою** діяльності Міжнародного Паралімпійського Комітету є формування та міжнародне представництво організацій спорту інвалідів з урахуванням Паралімпійських стандартів, а також сприяння розвитку і популяризації спорту серед інвалідів світу, їх всебічної реабілітації в суспільстві та формуванні здорового способу життя.

Серед основних **напрямів діяльності** Міжнародного Паралімпійського Комітету можна виділити такі, як:

- ☐ надання допомоги у координації та контролі за проведенням всесвітніх і регіональних ігор, чемпіонатів серед спортсменів різних нозологій;
- ☐ координація спортивного календаря міжнародних і регіональних змагань спортсменів - інвалідів;
- ☐ інтеграція спорту інвалідів у структуру міжнародного спортивного руху здорових спортсменів, враховуючи та зберігаючи особливості спорту інвалідів;
- ☐ співпраця з Міжнародним Олімпійським Комітетом (МОК) та іншими міжнародними спортивними організаціями;
- ☐ підтримка та заохочення освітніх та реабілітаційних програм, дослідницької діяльності в інтересах спорту інвалідів та Паралімпійського руху;
- ☐ розвиток спорту інвалідів без дискримінації з політичних і економічних мотивів, віросповідання, нозології, ступеню втрати здоров'я, расової та статевої приналежності;
- ☐ забезпечення розширення діапазону можливостей спортсменів з ураженнями і виконання тренувальних програм, що вони сприяють поліпшенню функцій організму;
- ☐ прагнення до розширення програм літніх та зимових Паралімпійських ігор за рахунок включення видів спорту та дисциплін для спортсменів з важкими ураженнями та жінок.

Фінансування Міжнародного Паралімпійського Комітету здійснюється за рахунок щорічних внесків його членів, а також внесків, вкладів, грантів та інших фінансових надходжень отриманих МПК або разом з МПК.

Міжнародні організації спорту інвалідів мають право на проведення своїх спортивних заходів, самостійну організаційну та економічну діяльність, надання допомоги МПК в організації та проведенні змагань за участю спортсменів різних нозологій.

*До керівних структур інваспорту належать:*

**Міжнародна організація Спеціальних Олімпіад** (Special Olympics Inc, SOI) - міжнародне спортивне об'єднання, що його було створено у **1968 р.** Юніс Кеннеді Шрайвер з метою розвитку спорту осіб з затримкою розумового розвитку. Міжнародна організація Спеціальних Олімпіад має спеціальний дозвіл Міжнародного Олімпійського Комітету на використання у своїй назві слова "Олімпіада". Проводить самостійні комплексні змагання - Всесвітні ігри Спеціальних Олімпіад.

**Міжнародна спортивна асоціація (федерація) для осіб з вадами Інтелекту** (International Sports Association For Persons With An Intellectual Disability, INAS-FID) – міжнародне спортивне об'єднання, що його було створено у **1986 р.** під назвою "Міжнародна спортивна асоціація для осіб з розумовими вадами" (*International Association Of Sports For Persons with Mental Handicap, INAS-FMH*) з метою розвитку спорту осіб з розумовими вадами. З 1986 р. – член Міжнародного координаційного комітету, один з фундаторів Міжнародного Паралімпійського Комітету. Нині спортсмени, об'єднані Міжнародною спортивною асоціацією (федерацією) для осіб з вадами інтелекту не беруть офіційної участі у Паралімпійських іграх.

**Міжнародний спортивний комітет глухих** (Comité International des Sports des Sourds, CISS) – міжнародне спортивне об'єднання, що його було створено у **1924 р.** з метою розвитку спорту осіб з вадами слуху, з **1986 р.** - член Міжнародного координаційного комітету, один з фундаторів Міжнародного Паралімпійського Комітету. Проводить власні комплексні змагання - Всесвітні ігри глухих, які з 2001 р. мають назву "Дефлімпійські ігри". 38-й (2003 р.) Конгрес Міжнародного спортивного комітету глухих прийняв рішення про зміну назви організації на **Міжнародний Дефлімпійський комітет** (International Deaflympic Committee, IDC). Спортсмени з вадами слуху не беруть участі у Паралімпійських іграх.

**1978р. – Міжнародна спортивна і рекреаційна асоціація осіб з церебральним паралічем** (Cerebral Palsy - International Sports and Recreation Association, CP-ISRA)

**1981р. – Міжнародна спортивна асоціація сліпих** (International Blind Sports Association, IBSA)

**1984 р. – Міжнародна спортивна асоціація (федерація) для осіб з вадами інтелекту** (International Sports Association For Persons With An Intellectual Disability, INAS-FID). З 1986 р. - член Міжнародного координаційного комітету, один з фундаторів МПК.

**2004 р. – Міжнародна федерація спорту на візках та для осіб з ампутацією** (International Wheelchair and Amputee Sports Federation (IWAS)).

Організацію створено шляхом об'єднання Міжнародної Федерації Сток-Мандевільських ігор, що її було створено у 1952р. (International Stock Mandeville Games Federation – ISMGF), згодом Міжнародна Сток–Мандевільська Федерація Спорту на Візках (International Stock Mandeville Wheelchair Sport Federation - ISMWSF) та Міжнародної спортивної організації інвалідів (International Sports Organization for the Disabled, ISOD), що зоснована у 1964р.

В Україні керівними організаціями інваспорту є **Національний комітет спорту інвалідів України** та **Український центр з фізичної культури та спорту інвалідів „Інваспорт”**, які, відповідно на недержавному та державному рівнях, несуть відповідальність за розвиток в Україні спорту для осіб з особливими потребами.

**Національний комітет спорту інвалідів України** - носій паралімпійського руху в Україні і вищий орган, який координує діяльність громадського спортивного руху інвалідів, об'єднує національні Федерації спорту інвалідів з ураженнями зору, слуху, опорно-рухового апарату, розумовими та фізичними вадами.

Представляє Україну в міжнародному Паралімпійському русі, виконує функції Національного Паралімпійського Комітету України.

**Український центр з фізичної культури і спорту інвалідів „Інваспорт”** – спеціалізована установа, яка сприяє забезпеченню проведення в життя державної політики з питань фізичної культури і спорту серед інвалідів на території України, і здійснює свої повноваження як безпосередньо, так і через обласні, міські центри з фізичної культури і спорту інвалідів „Інваспорт”. Український центр з фізичної культури і спорту інвалідів „Інваспорт”, створений згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1992р. № 31 “Про Комплексну програму розв’язання проблем інвалідності”, віднесений до сфери управління Національного комітету спорту інвалідів України.



## РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

### Базова

1. Бріскін Ю. А. Вступ до теорії спорту інвалідів: [навч. посіб. для студ. ВНЗ фіз. вих. і с.] / Юрій Бріскін, Аліна Передерій. – Л.: «Апріорі», 2008. – 68 с., іл. – ISBN: 78-966-8256-71-4
2. Бріскін Ю. А. Спорт інвалідів : [підруч. для студ. ВНЗ фіз. виховання і спорту] / Ю. А. Бріскін. – К. : Олімпійська література, 2006. – 263 с. – ISBN 966-7133-79-6
3. Бріскін Ю.А. Адаптивний спорт. Спеціальні Олімпіади: навчальний посібник. - Львів: "Ахіл", 2003. - 128 с.
4. Бріскін Ю.А. Організаційні основи Паралімпійського спорту: навчальний посібник. - Л.: "Кобзар", 2004. - 180 с., іл.

### Допоміжна

1. Передерій А., Борисова О., Брискин Ю. Общая характеристика классификаций в спорте инвалидов // Наука в олимпийском спорте. - 2006. - № 1. - С. 50-54.
2. Бріскін Ю.А., Передерій А.В. Класифікаційні стратегії Паралімпійського спорту // Оздоровча і спортивна робота з неповносправними / За заг.ред. Бріскіна Ю., Линця М., Боляха Е., Мігасевича Ю. Львів: Видавець Тарас Сорока.- 2004.- - С. 22-29
3. Григоренко В.Г. Дифференциально-интегральный подход в организации педагогической системы коррекции двигательной сферы инвалидов с нарушениями функций спинного мозга // Тезисы докладов 1-й Всесоюзной научной конференции "Физическая культура и спорт инвалидов". -Одесса, 1989.
4. Григоренко В.Г. Принцип дифференциально-интегральных оптимумов - Симаков Ю.П. Генезис и типологическая классификация параолимпийского движения // Теория и практика физической культуры. -1991. -№ 7. -С. 7-10.
5. Симаков Ю.П. Параолимпийское движение: структура и тенденции развития // ВНИИФК. Тезисы всесоюзной науч. конф. по проблемам олимпийского спорта (Челябинск, 22-26 мая 1991 г.). -М., 1991. -С. 48-50.
6. Соболевский В.И. Этико-деонтологические аспекты физкультурно-оздоровительной работы среди инвалидов // Теория и практика физической культуры. -1990. -№ 1. -С. 48-50.

### Інформаційні ресурси

1. Мультимедійне забезпечення
2. [www.paralympic.org](http://www.paralympic.org)
3. [www.paralympic.org.ua](http://www.paralympic.org.ua)
4. [www. specialolympics.org](http://www.specialolympics.org)
5. [www.deaflympics.org](http://www.deaflympics.org)
6. [www.ciss.com](http://www.ciss.com)
7. [www.ibsa-sports.org](http://www.ibsa-sports.org)